

VI BOB

AVSTRALIYA VA OKEANIYA XALQLARI

22-§. Avstraliya va Tasmaniya xalqlari.

23-§. Okeaniya xalqlarining tarixiy-etnologik tafsifi.

24-§. Polineziya va Yangi Zelandiya xalqlari.

25-§. Mikroneziya va Melaneziya xalqlari.

22-§. Avstraliya va Tasmaniya xalqlari

A vstraliya (lotin-Cha *australis* – *janubiy*) – janubiy yarim sharda joylashgan qit'a hisoblanadi. Avstraliya shimoldan janubga York burni bilan janubi-g'arbiy burun janubiy kengliklar oralig'ida 3200 kmga, g'arbdan sharqqa 4100 kmga, Stip-Poyit burni va Bayron burunlari oralig'ida cho'zilgan. Maydoni – 7682 kv. km (Tasmaniya, Kenguru, Melvill orollari bilan birga 7707. 5 kv. km ga yaqin. 2014-yil 5-martdag'i ma'lumotlarga ko'ra, qit'a aholisi 23 mln 511 155 kishidan iborat bo'lib, ularning asosiy qismi sharqiy qirg'oq bo'ylaridagi shaharlarda yashaydi¹.

¹ <http://ru.wikipedia.org/wiki>

Avstraliyaning davlat ramzida kenguri va tuyaqush tasviri aks etgan. Aynan mazkur hayvonlar ramzi gerbda aks ettirilishining ikki sababi bor. Birinchidan, bu jonzotlar Avstraliya faunasida keng tarqalgan bo'lsa, ikkinchidan, na tuyaqush va na kenguri orqaga qarab yurmaydi. Bu esa mazkur mammalakatning doimo olg'a yurishini ramziy aks ettiradi.

Avstraliya qit'alar ichida eng kichigi bo'lib, janubiy tropik chizig'i materikning deyarli o'rtasidan kesib o'tadi. Materikni g'arb, shimol va janubdan Hind okeani, sharqda Tinch okeani, dengizlari o'rabi turadi. Qирғоqlари unchalik egri-bugri emas, shimolda Kartentariya, janubda Katta Avstraliya qo'lтиqlari mavjud. Katta yarim orollari – Arnemlend va Keyp-York, Tasmaniya orolini Avstraliyadan kengligi 224 km li bo'g'ozni ajratib turadi. Avstraliyaning shimolda yirik orollardan Yangi Gvineya joylashgan. Avstraliyaning sharqiy sohili bo'ylab behisob marjon orollaridan tashkil topgan Katta to'siq rifi 2300 km masofaga cho'zilib yotadi. XVII asrgacha bu hududagi aborigenlar ibridoiy jamoa tuzumi sharoitida yashashgan.

Avstraliya haqidagi dastlabki noaniq ma'lumotlar yevropaliklarga portugal dengizchilari orqali XVI asrda yetib kelgan. Ammo Avstraliyaning shimoliy qismlarini ba'zi bir indonez qabilalari qadimdan biliishgan bo'lsa kerak. Avstraliyani 1606-yilda gollandiyalik Yanszon kashf qilgan va Yangi Gollandiya, deb atagan. Bir necha oydan so'ng ispaniyalik L. Torres Avstraliyaning Keyp-York yarim oroli shimolidagi bo'g'ozdan suzib o'tgan. Bu bo'g'oz keyinchalik uning nomiga qo'yilgan. Yava oroliga qatnab turgan golland dengizchilari 1640-yilda materikning g'arbiy, qisman shimoliy va janubiy sohillarini kashf qilgallar. 1642-yilda A. Tasman Avstraliyadan janubroqda suzib, Tasmaniya orolini topdi va materikni Antrak-

*Jeyms Kuk
(1728 – 1779)*

tidadan uzoqda joylashganligini isbotlagan. J. Kuk 1770-yilda Avstraliyaning sharqiylarini kashf etdi va uni Yangi Janubiy Uels, deb atadi. 1788-yildan Angliya hududi, deb e'lon qilingan. M. Flinders va N. Boden tadqiqotlari bilan Avstraliya janubiy sohillarining kashf etilishi nihoyasiga yetgan. M. Flinders materikni Avstraliya («Janubiy yer»), deb atagan va XIX asrdan shu nom bilan atala boshlaydi.

Avstraliyaning ichki qismi yevropaliklarning chorva mollari uchun yaylov qidirish maqsadida o'r ganilgan. Ko'plab geografik tadqiqotlar natijasida butun Avstraliyaning tabiat boyliklari, o'r ganilishi qit'a xo'jaligini tez o'zlashtirilishiga olib keldi.

Qit'a nomini olgan mazkur hududda Avstraliya davlati joylashgan.

Avstraliya bugungi kunda dunyo bo'yicha eng rivojlangan mamlakatlardan biri bo'lib, jahon mamlakatlari orasida iqtisodiyotiga ko'ra 13-o'rinni, aholi soniga ko'ra yalpi ishlab chiqarish bo'yicha 6-o'rinni egallagan. Mazkur mamlakat insoniyat imkoniyatlari rivojlanishi indeksi bo'yicha dunyoda ikkinchi o'rinda bo'lib, aholi salomatligi, erkin iqtisodiyot, fuqarolar erkinligi va siyosiy huquqlarni himoya qilish bo'yicha ham dunyo reytingida eng oldingi o'rinda turuvchi mamlakatlardan biri sanaladi. Avstraliya qator xalqaro tashkilotlar va bloklarga ham a'zo davlat hisoblanadi. Chunonchi, Avstraliya BMT, G20, JST (Jahon savdo tashkiloti), Millatlar hamkorligi, Tinch okeani orollari Forumi kabi xalqaro tashkilotlarga a'zo hisoblanadi¹. Avstraliya dunyodagi aholisi zinch joylashgan davlatlar orasida 50-o'rinda turadi.

¹ Population clock. Australian Bureau of Statistics. <http://ru.wikipedia.org>

Yashil qit'aning hozirgi aholisining asosiy qismi Britaniya orolidan ko'chib kelganlarning avlodlari – inglizlar, islandlar, irlandlar bo'lib, ular avstralialiylar millatini tashkil etadi. Tub aholi va duragaylar Avustraliya aholisining 1,5 foizini tashkil etadi: armanlar, nemislar, greklar, gollandlar va boshqalar yashaydi. Bir necha yuz o'zbeklar ham istiqomat qiladi. Rasmiy tili – ingliz tili. Aholisining o'rtacha zichligi – 1 kv. km ga salkam 2 kishi.

Avustraliya aborigenlarining ancha qismi mustamlakachilar tomonidan qirib tashlangan. 2006-yilda o'tkazilgan aholini ro'yxatga olish jarayonida 517200 kishi, ya'ni umumiyligi aholining 2,5 foizini mahalliy aborigenlar tashkil qilishi aniqlangan¹ (XVIII asr oxirida 250 – 300 ming bo'lsa, 1992-yilda 170 mingga yaqin edi). Ular qisman rezirvatsiyalar deb e'lon qilingan cho'l zonalarida yashaydi. Avstralialiylar katta ekvatorial (negroid-avstraloid) irqqa mansub. Bu irqdagilar qora tanli, keng burunli, yuz qismi turtib chiqqan, to'lqinsimon sochli, badani va yuzi sertuk. Ular 500 dan ortiq qabilaga bo'lingan. Har bir qabila o'z tilida so'zlashgan. Avstriyaliklar ovchilik, temirchilik, baliqchilik bilan shug'ullanishgan. Avstriyaliklarning ilk ajdodlari Janubi-Sharqiy Osiyodan (asosan Indoneziyadan) taxminan 40 ming yillar ilgari kelib joylashishgan. Ba'zan Avustraliyaning barcha aholisini avstriyaliklar, deb atashadi. Avustraliyaning asosiy aholisi, asosan, Buyuk Britaniyadan ko'chib kelganlarning avlodlari –

Australiya aborigeni

¹ <http://www.abs.gov.au/AUSSTATS>

ingliz-avstraliyaliklar bo'lib, ingliz tilining avstraliya shevasida so'zlashadi. Xristian dinining katolik, presbyterian mazhablariga e'tiqod qilishadi.

Avstraliya tillari – Avstraliya tub aholisining tillari. Papua tili, miriam va tasman tillari bundan mustasno, to'la o'rganilmagan. Tillarning umumiy soni (dialektlar o'rtasidagi farqning kattaligidan) 200 dan 600 gacha, deb hisoblanadi. Avstraliya tillari hududiy belgiga ko'ra, quyidagicha tasnif qilinadi: Shimoliy Kimberlin tillari (varora, kakoyimidir va boshqalar); Janubi-sharqiy avstraliya tillari (buandiq, kulin, kurlam va boshqalar); G'arbiy Avstraliya tillari (yungar, loriyya va boshqalar); markaziy Avstraliya tillari (parikola, dieri, aranta va boshqalar) hamda Kviklend va Yangi Uels tillari. Ularning lug'at tarkibi boy, ko'p ma'noli so'zlar ko'p. Mahalliy aholi orasida ko'pgina tillar barham topgan yoki yo'qolib bormoqda. Hozirda 70 ming kishigina mahalliy tillarni biladi.

Australiyaliklarning mahalliy so'zlashuv tilida Avstraliyani – Oz, «australiyalik»ni esa – Aussie deb aytildi.

Avstraliya 6 ta shtat, 3 ta materik hudud va ko'plab mayda hududlardan tashkil topgan. Avstraliya shtatlariga Viktoriya (VIS), G'arbiy Avstraliya (WA), Kvinslend (QLD), Yangi Janubiy Uels (NSW), Tasmaniya (TAS) va Janubiy Avstraliya (SA) kiradi. Ikkita asosiy materik hududlarga Shimoliy hududi (NT) va Federal poytaxt mintaqasi (AST) kiradi.

Tasmaniya – Avstraliyaning janubi-sharqiy qirg'og'i yaqinidagi orol (materikdan Bass bo'g'ozi orqa-li). Atrofidagi orollar bilan Avstraliyaning Tasmaniya shtatini tashkil etadi. Shtat maydoni 68,4 ming kv. km. Aholisi 511700 kishi (2011) bo'lib, asosan, ingliz avstraliyaliklar. Poytaxti – Xobart shahri hisoblanadi. Shuningdek, Loneston, Devonport va

Abel Tasman

Bern kabi shaharlari bor.

Orol 1642-yildagi Tasman ekspeditsiyasidan keyin yevropa liklarga ma'lum bo'lgan. 1788-yilda Angliya mustamlakasi, deb e'lon qilingan. 1853-yilgacha Van Dimen Yeri, o'sha yildan Tasmaniya, deb atalgan. 1815-yildan Tasmaniyaga o'zini-o'zi boshqarish huquqi berilgan. 1901-yilda Avstraliya Ittifoqi tuzilgach, Tasmaniya shtat bo'lib kirdi.

Tasmaniyaliklar – Tasmaniyaning tub aholisi bo'lib, 1806 – 1876-yillar mobaynida ingliz mustamlakachilari tomonidan butunlay qirib tashlangan. Taxminiy ma'lumotlarga ko'ra, XIX asr boshida Tasmaniya aholisi bir necha ming kishi bo'lgan. Tasmaniyaning qabilaviy tillari va lahjalari, ularning ijtimoiy tuzumi, etnogenezi deyarli o'rganilmagan. Tasmaniyada diniy e'tiqodlari haqidagi ma'lumotlar ham munozarali.

Qit'a aholisining kelib chiqishi fanda eng qiziqarli va nihoyatda murakkab muammodir. Chunki bu yerning tub aholisi juda arxaik ibridoiy tipdagi sodda, o'ziga xos madaniyatini bizning davrimizgacha saqlab qolgan. Bu qit'a aholisini o'rganishning murakkabligi shundaki, tasmaniyaliklarning jismoniy tuzilishi, tili va madaniyati boshqa biron xalqqa o'xshamaydi, ya'ni boshqa xalqlarga qiyos qilish imkoniyati yo'q. Shuning uchun ularning etnogenezi to'g'risida bir yarim asr dan buyon tortishuvlar, turli mulohazalar davom etib kelmoqda. Ammo Avstraliya qit'asi antropogenezga kirmasligi, ya'ni odamzodning vatani emasligi aniq.

Tasmaniyalik aborigen

Australyadagi saxaliy aborigenlar

Demak, avstraliyalik va tasmaniyaliklarning qadimiy ajdodlari kelgindilar bo'lgan, degan xulosaga kelish mumkin. Keyingi yillarda o'tkazilgan ba'zi antropologik va arxeologik tadqiqotlarda ularning qayerdan va qachon kelganligi to'g'risida ba'zi ma'lumotlar ayon bo'ldi.

XIX asr o'rtalarida ayrim sayyoh olimlar (E. Eyr, J. Prichard) avstraliyaliklarni tasodifan qit'aga adashib yoki qullikdan qochib kelgan afrikaliklarning avlodi degan bo'lsa, ba'zi birlari Malayya arxipelagi va Yangi Gvineya orqali kelgan eng qadimiy okeaniyaliklar avlodi, degan fikrlarni aytishgan. 1870-yillarda beshinchi qit'a bilan tanishgan rus tadqiqotchisi va sayyohi N. N. Mikluxa-Maklay o'zining jiddiy kuzatishlari asosida avstraliyaliklar mustaqil irq degan xulosaga keldi. Mazkur fikrni antropologik tadqiqotlar ham qisman tasdiqlaydi. Avstraliyaliklar o'ziga xos antropologik tipni tashkil qiladi.

Ayrim tadqiqtchilar qit'aning tub aholisi negroid va yevropoid irqlar oralig'ida paydo bo'lgan deyissa, boshqa olimlar avstraliyaliklarni katta negroastraloid «ekvatorial» irqining maxsus tipi, deb hisoblaydilar. Ularning sochlari qora, yevropoidlarni kidek to'lqinsimon, soqol-mo'ylovlari va badan tuklari qalin, terisining rangi negroidlarnikiga o'xshashroq to'q jigarrang, kalla suyagi uzunchoqroq, peshonasi nishablik, qosh usti suyagi chiqqan, labi qalin va burni kengroq, bo'yi o'rtacha yoki balandroq.

Qit'aga aholining ko'chib kelish davri yuqori paleolitga to'g'ri keladi. Taxminan 18 – 19 ming yillar muqaddam Avstraliya qit'asi Osiyo bilan qo'shilgan bo'lib eng qadimiy Avstraliyaliklar Janubi-Sharqiy Osiyodan quruqlik orqali ko'chib kelganlar. Keyinchalik 12 – 13 ming yillar ilgari okean suvlarining ko'tarilishi natijasida beshinchi qit'a paydo bo'lgan. Shungacha aloqador bo'lib turgan qadimgi osiyolik ajodlaridan ajralib qolgan avstraliyaliklar o'sha davr

Aborigenlarning marosimi raqsi

ijtimoiy tuzumi va madaniyatini to o'tgan asrgacha mustahkam saqlab qolganlar. Ammo aholining joylashuv jarayoni juda uzoq davrlarga cho'zilgan. Ular dastlab yashashga qulay bo'lgan sharqiy sohillarni egallaganlar, keyinchalik esa o'rta sahro qismi va g'arbiy hududlarga ham ko'chib o'ta boshlaganlar. Hatto mustamlakachilar kelguncha ham tub aholi qit'ani to'liq o'zlashtirib olmagan edi¹.

Mahalliy aholi oziq-ovqatni, erkaklar va ayollar o'rtasidagi tabiiy mehnat taqsimotiga asoslanib, erkaklar, asosan, ov ishlari bilan, ayollar esa o'simlik mahsulotlarini yig'ish bilan shug'ullangan. Aborigenlar ratsionining 90 foizi ayollar tomonidan terilgan o'simliklardan tayyorlangan ovqatlar tashkil qilgan. Shuningdek, ayollar mayda hayvonlarni ham ovlangan.

Ov erkaklar ishi bo'lib, hayvonlarni ovlash ishlari bilan yoshi kichik erkaklar shug'ullangan. Yoshi 35-45 yoshli erkaklar esa, asosan, barcha urug' uchun zarur bo'lgan, jumladan, ovqat zahiralari bo'lgan hayvon va o'simliklarni mo'l-ko'l bo'lishiga qaratilgan muqaddas marosimlarni o'tkazish bilan shug'ullanishgan. Yosh ovchilarni magik marosimlarga o'rgatish orqali katta yoshli erkaklar ovlangan o'ljani ma'lum qismini konpensatsiya tarzida olgan. Go'sht, ayniqsa, alohida hayvonlar go'shti tan-siq ovqat tarzda qadrlangan. Lekin bu mahsulotlar uning ta'mi va yemishligiga qarab emas, balki ayollar va kichik yoshli erkaklarga qaratilgan ovqat ta'qiqi bilan bog'liq tizimiga bog'liq bo'lgan. Misol uchun ayrim tu-manlarda faqatgina katta yoshli erkaklargina iguan-

Bumerang

¹ Jabborov I. Jahon etnologiyasi asoslari. – T., 2007. 77-bet .

lar va dyugonlar go'shtini yeyishlari mumkin bo'lgan. Bu ta'qiqlarga muqaddas miflar asos bo'lgan.

Uzoq vaqt davomida boshqa dunyo bilan aloqada bo'lmanliklari tufayli avstraliyaliklarning tillari, yuqorida qayd qilinganidek, hech bir boshqa tillarga o'xshamaydi va yaqinligi ham yo'q. Har bir qabila o'z tili yoki shevasiga ega bo'lib, irqiy va madaniy jihatdan o'xshashlik mavjud bo'lsa-da, bir-birlarining tillarini tushunolmaganlar. Ba'zi tillar bir necha shevallardan iborat bo'lib, maxsus turkumni hosil qilgan.

Tub aholi tillarini lingvist A. Kepella olti yirik turkumga bo'ladi: 1) Janubi-sharqiy Avstraliya tillari; 2) Yangi janubiy Uels tili; 3) Shimoliy va Markaziy Kvinsland tili; 4) Markaziy va janubi-g'arbiy Avstraliya tili; 5) Arixemlend tili; 6) Shimoliy va shimoli-g'arbiy hududdagi juda ko'p boshqa tillar¹.

Avstraliyaliklarda yana «signallar tili» ham mavjud bo'lib, narsalarни aniq belgilar yordamida ifodalaiganlar. Misol uchun, o'z joylarini tashlab ketayotganlarida oyoqlari bilan qumga chiziq chizganlar va chiziqning uchiga xivich tiqib qo'yganlar. Chiziqning yo'nalishi va uning uzunligi shu guruhning qaysi tomonga va qancha masofaga ketganligini bildirgan. Bu belgi o'z guruhlarining kechikib qolgan a'zolari va mehmonlar uchun ham qilingan. Shuningdek, xavf yoki motam signallari keng tarqalgan.

Avstraliyalik va tasmaniyaliklarning kiyimlari ni-hoyatda yupun bo'lgan. Ko'pchilik qabilalar mutlaqo kiyimsiz, yalang'och yurganlar. Ba'zi janubi-sharqiy hududlarda opossum terisidan plash tikib yopinib yurganlar. Ammo erkagu ayol, asosan, bayram vaqtlarida turli bezaklar: boshiga toladan o'rov, qo'liga ip, bilaguzuk, bo'yniga munchoq, burniga buloqi sirg'a taqishgan, badanlarini bo'yab har xil patlar yopishtirganlar yoki badanlarini maxsus jarohatlab, yo'l-yo'l

¹ Jabborov I. Jahon etnologiyasi asoslari... 78-bet.

naqshlar tilganlar. Tanani faqat bezak uchun emas, ba'zan terini saqlash uchun ham bo'yaganlar.

Ko'p hollarda mahalliy qabilalarning nomlari bo'lмаган bo'lsa-da, lekin ularning qo'shnilar tomonidan berilgan nomlari bo'lgan. Chunonchi, aynan mazkur asosda paydo bo'lgan etnonimlarda ularning joylashgan o'rni – *yalind'yara* (shimol), *gagarara* (sharq), *yabura* (janubi-g'arb) yoki ularning til xususiyatlari – *bidyand'yara* (ularning tilida «olib bor» so'zi «*bida*» tarzda qo'llanilgan) ifodalangan. Keyinchalik aynan shunday so'zlar qabila-urug' vakillari ning etnonimlariga ham aylangan.

O'z navbatida, shuni ham aytish kerakki, mahalliy aborigenlar tasavvurida qabilaga xos bo'lgan umumiy jihatlar ularning diniy magik e'tiqodlari va marosimlari umumiyligi hisoblangan.

Urug' yoki fratriya ajdodining ayrim hayvon nomi bilan atalishi Avstralaliyada keng tarqalgan totemistik tasavvurlar bilan bog'liq. Ular orasida iqtisodiy tabaqalanish bo'lмаган. Har bir lokal guruh bir avlod sifatida yoshiga va jinsiga qarab bo'lingan va mehnat taqsim qilingan. Erkaklar ishlab chiqarish qurollari yasaganlar, ov qilganlar, oilasini qo'riqlaganlar, ayollar esa terimchilik qilganlar, bola boqqanlar, ov va terim mahsulotlariga ishlov berib, ovqat tayyorlagانlar. Ijtimoiy mahsulotlar teng bo'lingan, shaxsiy mulkni bilmaganlar. Ijtimoiy va nikoh-oila munosabatlari murakkab odat va dasturlarga asoslangan maxsus tizimga ega bo'lgan.

Voyaga yetgan o'spirinlarni kattalar guruhiba o'tkazishda maxsus initsiatsiya marosimi amalgalashirilgan. Iqtisodiy yoki sotsial tabaqalanish bo'lмаганинги tufayli avstralaliyaliklar jinsiga qarab bo'lingan. Shuning uchun ham, masalan, o'g'il bolalarni ovchilar guruhiba o'tkazish uchun bolaning yoshligidan tarbiyalashgan. Dastlab, ular voyaga yetgach boshqalar-

dan ajratib qo‘yilgan va ba’zi taomlarni iste’mol qilish ma’n qilingan, tishlarini urib sindirish, badanini jarohatlash, o’tda tutatish kabi jismoniy sinovlardan o’tkazilgan. Bir necha yilga cho‘zilgan initsiatsiya marosimlarida yoshlarni qabila urf-odatlari, afsona va rivoyatlari bilan tanishtirganlar, qariyalarni hummatlash va tartib-qoidalarga qattiq rioya qilishni, ovchilik va boshqa kasb sirlarini egallash mahoratini o‘rgatganlar. Initsiatsiya davri voyaga yetgan o‘g’il bolalarni sunnat qilish marosimi bilan tugaydi.

Avstraliyaliklarning ma’naviy madaniyati, diniy e’tiqodi ishlab chiqarish kuchlarining darajasi va ijtimoiy tuzumiga mos kelgan. Ularning tasavvurida butun tevarak-atrof g‘ayritabiiy kuchlar, turli maxluq va arvohlar bilan to’la. Avstraliyani odatda totemizm vatani deydilar. Eng ibtidoiy din shakllaridan biri hisoblangan totemizm falfasasi bilan uyg‘unlashib ketgan kishilar, urug‘ yoki qabilalar o‘zlarini muayyan moddiy buyumlar, asosan, ayrim jonivorlar yoki o’simliklar bilan yaqin qavm-qardosh, deb biladilar va shunga ishonadilar.

*Abelam urug‘i ajdodlar
ruhi tasviri.*

Shuning uchun ham ayrim urug‘lar totemistik guruh hisoblanib, hayvonlar yoki o’simliklarning, ba’zan jonsiz buyumlarning nomi bilan atalganlar. Shu nomdagi hayvon yoki o’simlikka – bobo, dada yoki aka-uka qarindosh, deb ishonilgani uchun ularni o’ldirish, iste’mol qilish qattiq man etilgan. Qolaversa, totemizmning klassik shakli hukmron bo‘lgan

qadimgi avstraliya qabilalari totemistik qabilalar urug'-aymoqlarga bo'linganlar. Har bir aymoq o'zaro biror-bir hayvon, o'simlik, ashyo (aksariyat holarda hayvon) bilan bog'langan. Bir totemga e'tiqod qiluvchilar o'rtasida o'zaro nikohga yo'l qo'yilmagan. Totem paydo bo'lishida tabiiy jinslarga bo'linish asosiy o'rinda turgan. Bu holat, o'z navbatida, jinsiy totemizm rivojiga ta'sir ko'rsatgan. Odatda, jinsiy totemizmda bir urug'dagi barcha erkaklar totemi alohida, ayollarniki alohida bo'lgan, ya'ni har bir jinsiy guruh qandaydir hayvon, o'simlik, ashyo bilan do'stona yo qarindoshlik munosabatlariga kirishgan. Jins totemizmida ko'pincha sut emizuvchi hayvonlar, qushlar va o'simliklar totem bo'lgan. Jins totemizmi otadan o'g'ilga, onadan qizga o'tib kelgan¹.

Totemistik tasavvurlar, tadqiqotchi A. Elkin ta'biyi bilan aytganda, hayvon va tabiat, koinot va olam haqidagi tasavvurlar mevasidir. U ijtimoiy guruhlariga alohida rang beradi, uning mifologiyasiga ta'sir etadi, urf-odatlarini jonlantiradi, odamlarni o'z o'tmishi bilan bog'laydi².

Avstraliyaning hozirgi aholisi, yuqorida aytigandek, Angliya, Shotlandiya va Irlandiyadan kelganlarning avlodidir. Avstraliyaliklarga xos milliy o'zlikni anglashning shakllanishi bir necha bosqichlarda yuz bergen bo'lib, bu jarayon bevosita Avstraliya va Buyuk Britaniya o'rtasidagi o'zaro munosabatlar inqirozi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Birinchi jiddiy inqiroz XIX asrning 90-yillarida sodir bo'lgan bo'lib, bu davrda ko'plab kambag'al migrantlar avstraliyaga kelib o'zlarining turmush tarzini yaxshilashga harakat qilganlar. Lekin, bu yerga kelib yangi yerlarga ega bo'lib, tezda boyib ketishni istaganlar. Angliyadan ko'ra bu yerda hayot og'irligi va

¹ Токарев С. А. Ранние формы религии... – С. 81

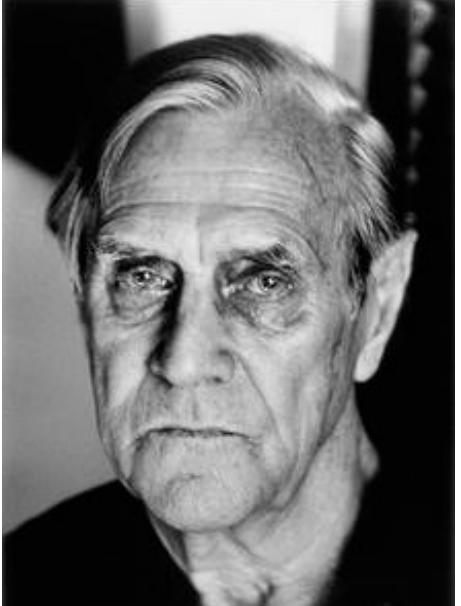
² Элкин А. Коренное население Австралии. – М., 1952. – С. 131.

Buyuk Britaniya hukumati tomonidan ularga hech qanday yengilliklar berilmaganligini ko'rib mahalliy avstraliya qonunlarini yaratishga harakat qilganlar. Natijada 1901-yilda Avstraliyadagi mustamlakalar 6 shtatdan iborat federatsiyaga – Avstraliya Ittifoqiga birlashtirildi va u dominion maqomini oldi. 1906-yilda unga Britaniyaning Papua mustamlakasi (Yangi Gvineya orollarining janubi-sharqiy qismi), 1-jahon urushidan keyin esa (bu urushda Avstraliya qo'shlari Britaniya armiyasi tarkibida jang qildi) Germaniyaning sobiq Yangi Gvineya mustamlakasi (Yangi Gvineya orolining shimoli-sharqiy qismi) va Nauru oroli (Millatlar Ittifoqi mandati ostidagi hudud sifatida) berildi. Ikkinchisi jahon urushi vaqtida Avstraliya gitlerchilarga qarshi koalitsiya tarafida harakat qildi. Biroq urush vaqtida ham avstraliyaliklar Buyuk Britaniya hukumati Avstraliyani xalqaro va harbiy himoya qila olmasligiga yana bir bor amin bo'lgan. Chunki ikkinchi jahon urushi vaqtida Avstraliya sharlari yapon armiyasi tomonidan bombardimon qilingan.

1945-yildan Avstraliya BMT a'zosi bo'ldi va aynan ikkinchi jahon urushidan keyin mamlakat Buyuk Britaniya boshchiligidagi Hamdo'stlik tarkibida qolgan holda mustaqil davlatga aylandi. 1949-yildan boshlab mamlakatda rasman aholiga nisbatan «avstraliyalik» iborasi qo'llanila boshlandi va 1959-yildan esa rasmiy aholini ro'yxatga olish materialarida avvalgi «britaniyalik» nomi o'rniغا «avstraliyalik» nomi ostida odamlar ro'yxatga olindi. 1972-yildan boshlab esa Avstraliyaning rasmiy pasporti joriy etildi. 1970-yillar so'nggida rasmiy o'lchov birliklari ham o'zgarib, mil o'rniغا kilometr, fut – metrga, funt o'rniغا esa kilogramm joriy etildi.

1975-yilda esa mamlakatning G. Uitlem boshchiligidagi leyboristlar hukumati Britaniya general-

gubernatori tomonidan iste'foga chiqarildi. Aynan shu holat avstraliyaliklarni imperiya tarkibida o'z o'rniغا va huquqiga ega emasligini yana bir tasdiqlab mahalliy aholi orasida Britaniyaga qarshi norozilik harakatini kuchaytirgan. Natijada 1984-yildan boshlab rasmiy marosimlarda Buyuk Britaniya gimni o'rniغا Avstraliyaning yangi gimni ijro etila boshlandi va nihoyat 1986-yilda qirolicha Yelizaveta II o'z mustaqil qonunchiligi, boshqaruv hukumati va suda ga ega bo'lishi borasidagi mashhur «Avstraliya akti»-ga qo'l qo'ydi. Lekin Avstraliya Britaniya millatlari hamdo'stligi tarkibida qolgan bo'lib, rasman hukumat boshlig'i Angliya qirolichasi hisoblanadi. O'tgan yillar davomida avstraliyaliklar yuqori rivojlangan iqtisodiyotni yaratdi va dunyodagi eng rivojlangan turmush tarziga ega mamlakat darajasiga ko'tarilishdi. Ularning milliy madaniyati o'zlariga xos an'analarga ega bo'lib, bu an'analar butun dunyo jamoatchiligi tomonidan e'tirof etilgan.

A black and white portrait of Patrik Uayt, an elderly man with short, light-colored hair and deep-set eyes, looking slightly to the side with a serious expression.

Bu holat bevosita ko'plab san'at va adabiyot namoyandalaring ijodlarida, misol uchun Nobel mukofati sovrindori bo'lgan avstraliyalik yozuvchi Patrik Uaytning asarlari misolida kuzatish mumkin.

Mamlakatning iqtisodiy mavqeい yirik industrial-agrar xarakteri bilan belgilana di. Unda zamonaviy sanoating barcha muhim sohalari,

jumladan, elektrotexnika, ximiya, metallurgiya, mashinasozlik, rivojlangan qishloq xo'jaligi, ayniqsa, chorvachilik va hokazolar mavjud. Foydalanida gan yerlarning 80 foizi yirik yer egalari qo'lida bo'lib,

Patrik Uayt

mamlakatda 174 mln dan ortiq qo‘ylar va 24,1 mln. dan ortiq qoramol mavjud. Bir yilda o‘rtacha 3,7 mln. tonna go‘sht va 720 ming tonna jun yetishtiriladi.

Avstraliyaliklar turli davrlarda mamlakatga im-migrant bo‘lib ko‘chib kelgan etnik guruhlar olib kir-gan yangi tartiblardan minnatdor bo‘lishlari kerak. Chunonchi, nemislar XIX asrdayoq Janubiy Avstrali-yaga birinchilardan bo‘lib uzumchilik va vinochilikni olib kirgan. Aynan mazkur shtatda hozirda ham eng mashhur uzum navlari yetishtiriladi va mashhur vino navlari tayyorlanadi. Aynan nemislar tomonidan qit’aning kichik shaharlarida dorixonalar, qandolat va sut mahsulotlari tarmog‘ini yaratishgan. Greklar esa Kvinslend shtatida shakarqamish plantatsiyala-rini rviojlantirishda muhim hissa qo‘shgan. Agar qit’ada avvallari, asosan, ingliz tilida gaplashuvchi emmigrantlar ko‘p sonli bo‘lgan bo‘lsa, hozirda Avstraliyada 90 ta tilda (mahalliy astraliya aborigenlarini hisoblamaganda) 140 dan ortiq turli etnik guruh vakillari yashaydi.

Mamlakatda 6 yoshdan 15 yoki 16 yoshgacha (har bir shtatda har xil) majburiy ta’lim beriladi. Lekin tub joy aholining 40 foizi savodsiz. Davlatga va xusu-siy shaxslarga tegishli maktablar bor. Oliy ta’lim – pulli hisoblanadi. Avstraliyada jami 26 ta universitet, 35 ta kollej, 70 dan ortiq kundalik gazeta va 592 ta boshqa davriy nashrlar mavjud.

Avstraliya aholisining XX asrda shaharlashish ko‘rsatkichi dunyoda eng yuqori o‘rinlardan birini egallaydi. Agar bu asr boshlarida shaharlarda 50 foiz aholi yashagan bo‘lsa, ikkinchi jahon urushidan ke-yin – 70 foiz, 1980-yillar boshlarida – 86 foizni va XX asr so‘nggida esa – 90 foizdan yuqori ko‘rsatkichni tashkil qilgan. 1991-yilda Avstraliya bilan O‘zbekiston Respublikasi o‘rtasida diplomatiya munosabatlari o‘rnatalilgan.

Avstraliya bilan bog'liq faktlar

Mamlakatdagi ikki yirik – Sidney va Melburn shaharlari ulardan qay biri poytaxt bo'lishi mumkinligi borasida o'zaro kelisha olmaganlaridan so'ng 1824-yilda Kamberri qishlog'i ornida poytaxt shahar Kanberraga asos solingan. Poytaxt yuqoridagi shaharlarni aynan o'rtasida joylashgan. Biroq, Avstraliya konstitutsiyasining 125-moddasiga ko'ra «Yangi Janubiy Uels shtati ichida, lekin Sidney shahridan 100 mildan kam bo'lмаган узоqlикда» qurilgan. Kanberra nomi aborigenlarning “ngambri” yoki “kamberi” so'zidan olingan.

– Qator shtatlar o'zlarining davlat bayramlariga ega (lekin shunga qarmay mehnat qonunchiligini buzmasligik uchun barcha shtatlarda bayramlar soni bir xil qilingan).

– Avstraliya pul birligi (Avstraliya dollari, AUD) dunyodagi birinchi plastik pul hisoblanadi.

– Buyuk Britaniyadan muhojirlar kelishi saqlanib qolgan bo'lsa-da, mamlakatga eng ko'p sonli muhojirlar Xitoy va Hindistondan keladi.

23-§. Okeaniya xalqlarining tarixiy-etnik tavsifi

Okeaniya – Tinch okeanining markaziy va g'arbiy qismlaridagi orollar to'dasidan iborat bo'lib, uning tarkibiga 10 mingga yaqin, asosan, mayda orollar kiradi. Okeaniya Avstraliya bilan bir qit'a hisoblana-di. Orollarning umumiyligi maydoni 1. 26 mln kv. km. Shuning 80 foizi Yangi Gvineya va Yangi Zelandiya orollariga to'g'ri keladi. Aholisi 3 5162 670 kishini tashkil qiladi (2011-yil).